

เข็มทิศทางวิชาการ

การวิจัยเชิงคุณภาพ

มูลเหตุของความตื่นตัว

การตื่นตัวเพื่อเรียนรู้วิจัยของผู้ที่มีอาชีพทางวิชาการในประเทศไทยนั้น โดยความเป็นจริงแล้วก็เพิ่งเริ่มขึ้นมาในระยะไม่นานนัก อดีตที่นักวิชาการไทยไม่ได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับการวิจัยมากเท่าใด ก็เนื่องมาจากสาเหตุหลักของการขาดบุคคลิกทางวิชาการของผู้ที่มีอาชีพหรือวุฒิทางนี้ ทั้งนี้เนื่องจากเป้าหมายของการศึกษาของบุคคลส่วนใหญ่มักจะมองการศึกษาเป็นบันไดสู่อำนาจและเงิน ประกอบกับเหตุผลความไม่เอื้ออำนวยด้านบรรยากาศของสถาบันการศึกษาที่สังกัดอยู่ในระบบราชการ รวมทั้งการขาดเสรีภาพทางวิชาการที่จะส่งเสริมให้มีการค้นคว้าแลกเปลี่ยนกันอย่างเสรีในหมู่นักวิชาการและประชาชนทั่วไป

1. บทความนี้เป็นเอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง “ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ” ที่จัดขึ้นโดยมหาวิทยาลัยขอนแก่นระหว่างวันที่ 12-13 มกราคม 2528 สาเหตุที่นำเอกสารประกอบการสัมมนาขึ้นมาเป็นบทความลงในเข็มทิศวิชาการ ก็เนื่องจากการวิจัยเชิงคุณภาพกำลังได้รับความสนใจและตื่นตัวขึ้นมาในหมู่นักวิชาการไทยบางกลุ่ม ดังนั้น คุณค่าของบทความจึงอยู่ที่การแสดงถึงความเคลื่อนไหวทางวิชาการมากกว่าความละเอียดลึกซึ้ง และครอบคลุมประเด็นปัญหาต่างๆ ที่ควรพิจารณาในลักษณะของการเขียนเป็นบทความโดยตรง เนื้อหาสาระที่น่าเสนอนอกจากจะมีลักษณะเป็นเรื่องทั่วไปเกี่ยวกับข้อโต้แย้งในการวิจัยสองแนวทางตามที่คุณเขียนได้พยายามประมวลสรุปจากเหตุการณ์การสัมมนาต่างๆ ทั้งในไทยและต่างประเทศที่เส้ามาแล้ว ผู้เขียนยังได้พยายามแสดงความเห็นส่วนตัวไว้ในตอนสรุปของบทความอีกด้วย ความโน้มเอียงในการเสนอเรื่องนั้นก็มิใช่หลายตอนที่ผู้เขียนดูเสมือนหนึ่งจะเห็นด้วยหรือเข้าข้างการวิจัยเชิงคุณภาพจนดูเป็นการอยู่ตีธรรมต่อการวิจัยเชิงปริมาณ นั้นนับว่าเป็นข้อเท็จจริงอยู่ที่เดียว แต่มีเหตุที่ผู้เขียนต้องการแสดงออกซึ่งอคติทางปัญญา (intellectual bias) ดังกล่าว ก็เนื่องจากผู้เขียนได้พิจารณาถึงความจำเป็นที่ควรทำให้ นักวิจัยเชิงปริมาณหยุดคิดในปัญหาบางอย่างของตนและขณะเดียวกันก็ต้องการทำงานกระแสความครอบงำทางวิชาการของฝ่ายเชิงปริมาณที่มีอยู่มากในวงวิชาการปัจจุบันด้วย

ปัจจุบันมูลเหตุดังกล่าว ได้มีการแปรเปลี่ยนไปบ้างในระดับองศาของตัวมูลเหตุ นั้น ๆ แต่ก็ยังไม่ถึงขั้นที่มีการเปลี่ยนแปลงถึงลักษณะของตัวปัจจัยมูลเหตุเลยทีเดียว ระดับที่แปรเปลี่ยนมานั้นนับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงมาในค้ำที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อบรรยากาศของการส่งเสริมการทำงานวิจัยมากขึ้น ส่วนตัวสาเหตุจริงๆ ที่ทำให้บุคคลต่าง ๆ หันมาสนใจการวิจัยมากขึ้น ก็เนื่องมาจากความจำเป็นหรือการบังคับโดยทางอ้อมต่อผู้ที่มีอาชีพทางวิชาการ ที่จะต้องผลิตผลงานวิจัยหรือตำราเพื่อโอกาสความก้าวหน้าทางอาชีพของตน

การสร้างบรรยากาศเชิงบังคับเช่นนี้ แน่นนอนทีเดียวย่อมทำให้เกิดผลในทางปฏิบัติขึ้นมา เพราะจะทำให้คนจำนวนมากหรือทุกคนจะต้องหันมาสนใจวิชาวิจัยเพื่อนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการผลิตผลงานของตน และก็เป็นสิ่งที่แน่นนอนอีกเช่นกันว่าผลงานที่เกิดขึ้นจากการถูกบังคับนั้น ย่อมจะมีคุณภาพที่ด้อยกว่าปกติ (อย่างน้อยก็ในระยะต้น) ทั้งนี้เพราะการวิจัยที่จะทำให้เกิดคุณภาพถึงระดับการเพิ่มพูนความรู้ใหม่หรือการพัฒนาของศาสตร์นั้น จะต้องเป็นการวิจัยที่เกิดขึ้นจากจิตใจใฝ่หาอย่างเสรีและอย่างแท้จริงของตัวผู้ทำวิจัยเอง สิ่งนี้ถือว่าเป็นบุคลิกภาพของนักวิจัยอย่างหนึ่งที่มีความสำคัญ ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าการมีความรู้ด้านเทคนิควิธีวิจัยต่าง ๆ นานา การบังคับอาจเป็นการช่วยสร้างผลงานในทางปริมาณ แต่คุณภาพของงานนั้น มักจะตกอยู่กับความมีหรือไม่มีบุคลิกทางวิชาการของแต่ละบุคคลที่ไม่เหมือนกัน แม้การประเมินผลงานในระยะต้นจะยังคงย้อนมาทางการใช้หลักปริมาณว่ามีหรือไม่มีผลงานอยู่ที่ตาม แต่ในระยะต่อ ๆ ไป เกิดเหตุการณ์แข่งขันและตัดสินในเชิงคุณภาพของผลงานนั้นย่อมจะต้องมีลักษณะเข้มข้นขึ้นถึงขั้นข้อควรคำนึงของผู้ที่มีอาชีพทางวิชาการที่จะทำงานเพื่อความอยู่รอดหรือก้าวหน้าในอาชีพของตนจึงอยู่ที่การเสริมสร้างบุคลิกทางวิชาการควบคู่กับการศึกษาเรียนรู้เทคนิควิธีการวิจัยต่าง ๆ โดยจะต้องพยายามใฝ่หาความรู้ทั้งในค้ำสาระของศาสตร์ (Content of Science) ที่ตนสนใจหรือประกอบอาชีพทางค้ำนั้นอยู่ และค้ำวิธีการของศาสตร์ (Methodology of Science) ซึ่งทั่วไปมักจะเรียกกันอย่างง่าย ๆ ว่าระเบียบวิธีการวิจัยนั่นเอง

ความตื่นตัวสนใจในระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพที่เกิดขึ้นในระยะหนึ่งปีที่ผ่านมา นับว่าเป็นอีกก้าวหนึ่งของวงการวิชาการ หรือนักวิจัยในเมืองไทย² มุลเหตุที่ทำให้เกิดการตื่นตัวขึ้นมานั้น มีอยู่หลายอย่างหรือหลายด้านที่ค่อนข้างจะสัมพันธ์และปะปนกันอยู่จนไม่อาจจะประเมินได้ว่าด้านไหนเป็นด้านหลักและด้านไหนเป็นด้านรอง ทั้งนี้เพราะมีบุคคลบางคน หรือบางกลุ่มในวงวิชาการที่ได้ผ่านงานวิจัยเชิงปริมาณมาพอสมควรแล้วมองเห็นปัญหาและข้อบกพร่องหลายอย่างของวิธีการวิจัยเชิงปริมาณจนทำให้เกิดความสนใจในวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพขึ้นมา ขณะเดียวกันก็มีบุคคลในวงการบริหารที่เป็นผู้บริหารโครงการงานวิจัยบางคนเริ่มสงสัยในผลงานวิจัยเชิงปริมาณว่า เป็นผลงานที่ไม่ค่อยจะได้ให้คำตอบอะไรมาหรือคำตอบที่เพียงพอหรือสอดคล้องกับความต้องการหรือความเป็นจริงเท่าใดนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของการให้ความรู้หรือความคิดใหม่ๆ ที่มีความหมายทางศาสตร์และทางสังคม ในทางตรงกันข้ามกลับมีแต่ความแห้งแล้งของตาราง ตัวเลข สถิติและสูตรคำนวณต่างๆ มากมาย ที่อ่านแล้วแสนจะไม่รู้เรื่องหรือไม่เข้าใจ สำหรับบางครั้งหรือบางคนก็ดูว่าเป็นเรื่องที่ลึกลับ เพราะความไม่รู้หรือความที่ถือว่าเป็นวิชาการยุคใหม่ นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการบางคนหรือบางกลุ่มสนใจการวิจัยเชิงคุณภาพเพราะ

2. ความจริง ศัพท์คำว่าเชิงคุณภาพที่ใช้ตรงกันข้ามกับเชิงปริมาณนั้น ก็ยังไม่เป็นที่ตกลงหรือยอมรับกันทั่วไปในหมู่นักวิจัยไทย ทั้งนี้เนื่องจากการขาดเอกภาพในความเห็นของกลุ่มนักวิจัยเชิงคุณภาพด้วยกันเองประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งก็เกิดจากปัญหาการศึกษาความหมายว่าคุณภาพย่อมดีกว่าปริมาณ ซึ่งเท่ากับเป็นการตัดสินค่าหรือจัดอันดับความสำคัญตามลักษณะและความเข้าใจเขาเองต่อคำศัพท์ที่ใช้ ดังนั้น จึงได้มีผู้เสนอให้ใช้คำว่า “การวิจัยเชิงลักษณะ” แทนคำว่าคุณภาพ ซึ่งผู้เสนอนี้ได้แก่ ศาสตราจารย์พัทธา สายหู ที่เป็นนักวิจัยเชิงคุณภาพชั้นนำคนหนึ่งของไทย และเป็นผู้ร่วมการสัมมนาเชิงคุณภาพอย่างแข็งขันตลอดมา อย่างไรก็ตามข้อเสนอดังกล่าวก็ยังไม่อาจยุติปัญหาได้ เพราะยังมีนักวิจัยเชิงคุณภาพอีกหลายท่านที่ไม่เห็นด้วย โดยเห็นว่าเป็นคำศัพท์ที่แคบและไม่ตรงกับเป้าหมายของการวิจัยเชิงคุณภาพที่แท้จริง รวมทั้งจะเป็นการลดฐานะการวิจัยเชิงคุณภาพให้ต่ำหรือด้อยกว่าการวิจัยเชิงปริมาณ ซึ่งผู้ไม่เห็นด้วยนี้เชื่อว่า การวิจัยทั้งสองอย่างต่างมีฐานะเท่าเทียมกันในทางศาสตร์ เพียงแต่ว่าวิธีการใด เมื่อนำมาใช้ในทางปฏิบัติจะรับใช้เป้าหมายใดของศาสตร์ต่างกัน หรือมากกว่ากันเท่านั้นเอง

เข้าใจว่าเป็นการวิจัยที่ไม่มีสถิติ ตัวเลข และหรือตัวเองก็ไม่รู้หรือไม่ถนัดในเรื่องนี้ ความสนใจของบุคคลประเภทนี้จะออกมาในแง่ที่ว่า ถ้าได้เรียนรู้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพแล้ว ก็จะทำให้คนได้มีโอกาสทำวิจัยกับเขาบ้าง มิฉะนั้นแล้วก็จะไม่มีโอกาสเลย เพราะปัจจุบันเมื่อไปฟังพูดที่ไหนหรืออ่านผลงานวิจัยอะไรก็มักจะพบแต่สูตรตัวเลขและตารางเต็มไปหมด ความตื่นตัวในระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพภายใต้ความเข้าใจที่ไม่สมบูรณ์และไขว้เขวดังกล่าวกว่า แม้จะเป็นตัวผลักดันให้เกิดการศึกษา การร่วมสัมมนาตั้งที่เป็นอยู่ในปัจจุบันก็ตาม แต่ก็ยังคงต้องอาศัยเวลาอีกกระยะหนึ่งที่จะทำให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องหรือสมบูรณ์มากขึ้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับโอกาสของการผ่านประสบการณ์ความเป็นจริงในการทำวิจัยของบุคคลต่าง ๆ มากขึ้น ประกอบกับการมีบุคคลิกภาพทางวิชาการของผู้ที่มีอาชีพทางบ้านนี้ ดังได้กล่าวมาแล้วมากขึ้นด้วย

การวิจัยในฐานะเครื่องมือของศาสตร์

ถ้าจะกล่าวอย่างง่าย ๆ ว่า ศาสตร์คือองค์ความรู้หนึ่งที่ประกอบด้วยหลักเหตุผลและข้อเท็จจริงทั้งสองด้านอยู่ด้วยกัน นักวิทยาศาสตร์หรือนักวิชาการในสังกัดของศาสตร์แขนงใดแขนงหนึ่งก็คือผู้ที่มีความสามารถยึดกุมได้ทั้งหลักเหตุผลและข้อเท็จจริง ดังนั้น การเป็นนักวิทยาศาสตร์ไม่ว่าจะเป็น ในด้านวิทยาศาสตร์ธรรมชาติหรือวิทยาศาสตร์สังคม จึงหมายถึงผู้ที่มีความรู้ทั้งด้านการใช้หลักเหตุผลและข้อเท็จจริงควบคู่กันไป ถ้าหย่อนด้านใดด้านหนึ่งก็จะถือได้ว่าหย่อนความเป็นนักวิทยาศาสตร์ลงไป

จากลักษณะสองด้านของศาสตร์หรือของนักวิทยาศาสตร์ดังกล่าว จึงทำให้คนทั่วไปหรือคนส่วนใหญ่มักจะขาดคุณสมบัติที่จะเป็นเหมือนกับเขา ทั้งนี้เพราะสามัญชนส่วนใหญ่แม้จะมีประสบการณ์ หรือผ่านข้อเท็จจริงมามากแต่ก็มักจะขาดหลักเหตุผลหรือแนวคิดที่จะมองข้อเท็จจริงเหล่านั้นอย่างเป็นระบบเกี่ยวเนื่องและกว้างไกลออกไป ในทางตรงกันข้ามผู้ที่ผ่านการศึกษาบรมมาในเชิงหลักเหตุผล หรือการใช้เหตุผลซึ่งจะเรียกว่าเป็นผู้ผ่านการเรียนรู้ทฤษฎีและ/หรือแนวคิดต่าง ๆ ก็ได้ นั่น ถ้ามีลำพังแต่พลังทางเหตุผลสูงด้านเดียว แต่หย่อนหรือไม่มีด้านข้อเท็จจริงรองรับเหตุผลเหล่านั้น ก็จะทำให้เหตุผลที่คิดหรือที่พูดเป็นสิ่งที่เลื่อนลอยเพื่อจ้อไปในที่สุด ทั้งนี้เพราะความรู้ในเชิงแนวคิดด้านเหตุผลที่เป็นนามธรรม ถ้าปราศจากรูป

ธรรมหรือข้อเท็จจริงรองรับ ก็คือความว่างเปล่า ขณะเดียวกันความรู้ในเชิงรูปธรรม ที่มาจากประสบการณ์หรือข้อเท็จจริงล้วน ๆ และกันเดียวโดยปราศจากความรู้หรือข้อสรุปในเชิงนามธรรมที่ใหญ่กว่าก็คือความตาบอด ดังเช่นกรณีความรู้ของคนที่ตาบอดคลำช้าง เป็นต้น ดังนั้น ความรู้ที่ดีว่าเป็นวิทยาศาสตร์จึงเป็นความรู้ที่ประกอบทั้งในทั้งด้านเชิงนามธรรมและด้านรูปธรรมควบคู่กันไป จะรู้เพียงด้านในด้านหนึ่งโดยเฉพาะไม่ได้เพราะจะทำให้ความรู้นั้นขาดลักษณะสมเหตุสมผลและสมจริงที่นักวิทยาศาสตร์ทุกคนควรมีเป็นคุณสมบัติ

สำหรับนักวิชาการทั่วไปโดยสภาพของการผ่านการอบรมและสภาพของอาชีพ มักจะเป็นผู้รู้ในเชิงนามธรรมหรือคิดอะไรในเชิงนามธรรมอยู่เสมอ ดังนั้น สิ่งที่นักวิชาการจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ก็คือการค้นหารูปธรรมข้อเท็จจริงมารองรับความรู้หรือความคิดที่ตนมีอยู่ ทั้งนี้เพื่อป้องกันความว่างเปล่าไม่ให้เกิดขึ้น ขณะเดียวกันผู้ที่รู้รูปธรรมมากก็ควรจะพยายามค้นหาข้อสรุปจากรูปธรรมเหล่านั้นออกมาในเชิงนามธรรม เพื่อให้เกิดความกว้างไกลในการมองปัญหา หรือเพื่อพัฒนาความรู้เชิงนามธรรมใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้น ซึ่งจะเป็นการหลีกเลี่ยงความตาบอดทั้งได้กล่าวมาแล้ว วิธีการแสวงหารูปธรรมข้อเท็จจริงภายใต้การมีแนวคิดหรือทฤษฎีอะไรอยู่ก่อนนั้น ถือว่าเป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์อย่างหนึ่งที่มีกฎเกณฑ์การดำเนินงานของมันอยู่ระบบหนึ่ง กฎเกณฑ์การดำเนินการแสวงหารูปธรรมรองรับนี้ เป็นกฎเกณฑ์ทางด้านเชิงปริมาณที่จะนำข้อมูลหรือข้อเท็จจริงด้านรูปธรรมต่างๆ เข้ามาช่วยสนับสนุนหรือคัดค้านว่าแนวคิดหรือข้อสรุปเชิงนามธรรมที่มีอยู่หรือตั้งไว้นั้นถูกต้องหรือไม่มากนักน้อยเพียงใด กฎเกณฑ์เชิงปริมาณนี้เรียกกันว่าเป็นระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Deductive Research) ที่อาศัยกระบวนการทางด้านอนุมาน (Deductive) เป็นหลักของการคิดและปฏิบัติ

เมื่อการแสวงหารูปธรรมเพื่อนำมารองรับหรือสนับสนุนแนวคิดทางนามธรรมถือว่าเป็นวิธีการของศาสตร์หรือเป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์อย่างหนึ่ง ในทางกลับกันของการพยายามแสวงหาข้อสรุปในเชิงนามธรรมจากรูปธรรมต่าง ๆ ก็คงถือว่าเป็นวิธีการทางศาสตร์หรือวิธีการทางวิทยาศาสตร์อีกอย่างหนึ่งเหมือนกัน ซึ่งวิธีการทางด้านนี้อาศัยกฎเกณฑ์หรือเทคนิควิธีของกระบวนการทางด้านอุปมาน (Inductive) ที่พยายามสรุปปริมาณสู่คุณภาพที่สูงขึ้น ดังนั้นการ

วิจัยในรูปแบบนี้จึงมีผู้เรียกว่าเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Inductive Research) สาขาที่เรียกชื่อเช่นนี้ก็เพราะเป็นการวิจัยเพื่อยกระดับข้อเท็จจริงตามปริมาณต่าง ๆ เข้าสู่คุณภาพในระดับที่เป็นนามธรรมสูงขึ้นไปเอง การไต่หาคะดับนามธรรมที่สูงขึ้นนี้ถือว่าเป็นหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของนักวิทยาศาสตร์ที่จะทำให้ข้อสรุปเชิงนามธรรมไม่ว่าจะอยู่ระดับข้อคิด (Idea) แนวคิด (Concept) สมมติฐาน (Hypothesis) และหรือทฤษฎี (Theory) ที่สร้างหรือตั้งขึ้นมาอันมีพื้นฐานความเป็นจริงรองรับ หรือสนับสนุนอย่างเหนียวแน่นในทุกขั้นตอนของนามธรรมที่สรุปได้ ทั้งนี้เพื่อหลีกเลี่ยงการมีข้อคิด แนวคิด สมมติฐาน และหรือทฤษฎีที่ ตั้งขึ้นมาอย่างลอย ๆ จากหลักเหตุผลหรืออัตวิสัยส่วนตัวของนักวิชาการหรือผู้วิจัยเพียงคนเดียว ดังนั้นจากความเป็นจริงของการย้ายข้อมูลรูปธรรมดังกล่าว จึงทำให้การวิจัยในเชิงคุณภาพ ที่กระทำในลักษณะนี้อาจมีชื่อเรียกเป็นอย่างอื่นได้อีกเช่น บางคนเรียกว่าเป็นวิธีการสร้างทฤษฎี จากพื้นฐาน (Methodology of Ground Theory) เป็นต้น

สงครามกลางเมืองค่าย

ความต่างในวิธีการทางศาสตร์ดังกล่าว ถ้าพิจารณาอย่างผิวเผินทั่วไป ก็ไม่น่าจะทำให้เกิดความขัดแย้งอะไรกันมาก และก็น่าจะเข้ากันได้หรือร่วมกันได้อย่างดี เพราะต่างฝ่ายต่างก็มีประโยชน์มีข้อดีข้อเสียที่อาจจะเกือหนุนซึ่งกันและกันอยู่ แต่อย่างไรก็ตาม ในข้อเท็จจริงแล้ว นักวิจัยสองค่ายนี้มักจะเข้ากันไม่ค่อยได้ โดยมีการโต้แย้งหรือต่อสู้กันอยู่เป็นประจำ ไม่ว่าจะ เป็นเวทีของการพบปะสัมมนาหรือเวทีของการชกเขียน และไม่ว่าจะเป็นในเมืองไทยหรือเมืองนอกก็แทบจะไม่มีช้อยกเว้น ลักษณะการโต้แย้งต่อสู้กันนี้ไม่จำเป็นเสมอไปที่จะต้องทำให้เกิดการมองในแง่ร้าย โดยอาจจะมองว่าเป็นความเจริญเติบโตทางวิชาการหรือปัญญาอย่างหนึ่งก็ได้ ซึ่งผู้ที่มองเห็นในแง่ดีของความเจริญเติบโตทางวิชาการหรือปัญญานี้ ก่อนอื่นจะต้องเป็นผู้ที่ไม่มโนเสียเบื่อง่ายต่อการขัดแย้งกัน และจะต้องเป็นผู้ที่ไม่มโนง่ายในจิตใจที่ชอบการปราณีปราณอมไว้ก่อน รวมทั้งจะต้องเป็นผู้ที่พยายามศึกษาจับจุดของการขัดแย้งให้ออกและเข้าใจประเด็นขัดแย้งต่าง ๆ อย่างเป็นของตนเองขึ้นมา ทั้งนี้เพราะในกระบวนการขัดแย้งกันนั้นมักจะมีความจริง ความสับสน ความหลงตัวและเข้าข้างตัวปะปนกันอยู่อย่างชนิดที่แยกกันยากหรือแยกกัน

ไม่ออกเลยก็มี ดังนั้น การศึกษาข้อโต้แย้งที่จะกล่าวต่อไปนี้ จึงนับว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อการช่วยให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องและแจ่มแจ้งในปัญหาความขัดแย้งของทั้งสองฝ่ายหรือสองค่ายมากขึ้น

(1) เรื่องความเข้าใจต่อความหมายของการวิจัย โดยทั่วไปนักวิจัยเชิงปริมาณมักจะให้คำนิยามของการวิจัยออกมาในเชิงที่ว่า เป็นเทคนิควิธีการหรือระเบียบวิธีการในการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นระบบหรืออย่างเป็นวิทยาศาสตร์เพื่อเป็นการตอบคำถามหรือปัญหาหรือข้อสงสัยที่ตั้งไว้ ลักษณะของการให้คำนิยามเช่นนี้ จะเห็นได้ว่าเป็นการให้คำนิยามที่โน้มเอียงมาตามความเข้าใจของพวกนักวิจัยเชิงปริมาณ ที่มองกระบวนการวิจัยหรือวิธีการทางศาสตร์ของตนในรูปแบบของ Quantitative Deductive Research คำนึงเดียวหรือเป็นค่านหลัก กล่าวคือเป้าหมายของการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลก็เพื่อที่จะนำเอามาทดสอบกับความคิดหรือทฤษฎีที่เป็นข้อสรุปในเชิงนามธรรมที่ผู้วิจัยมักจะมีอยู่ก่อนแล้ว ในกระบวนการกำหนดปัญหาและ/หรือสมมติฐานของการวิจัย ดังนั้น การวิจัยในลักษณะนี้จึงมีเป้าหมายหลักอยู่ที่การตรวจสอบความคิดกับความเป็นจริง (Testing) ว่าจะมีความสอดคล้องกันหรือไม่แค่ไหนเพียงใด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในค่านของข้อมูลเชิงปริมาณ (ไม่ใช่ค่านข้อมูลเชิงคุณภาพ) แต่ค่านเดียวที่พอจะอาศัยหรือพึ่งพาเทคนิควิธีการทางปริมาณทั้งหลายได้

ถ้านักวิจัยเชิงปริมาณมีความเข้าใจต่อเป้าหมายของระเบียบวิธีการวิจัยของตนทั้งกล่าวและยังเข้าใจต่อไปอีกว่าเป็นวิธีการทางศาสตร์อย่างหนึ่ง ไม่ใช่ทั้งหมดและหรืออย่างเดียวกับที่มักจะเข้าใจไขว้เขวกันอยู่ในปัจจุบันแล้ว ปัญหาต่างๆ ที่เกิดเป็นข้อโต้แย้งกันขึ้นมาระหว่างนักวิจัยสองค่ายก็จะหมดไปหรือแทบจะหมดไปเลยก็ว่าได้ มูลเหตุที่นักวิจัยเชิงคุณภาพไม่พอใจนักวิจัยเชิงปริมาณ ก็มักจะมีอยู่สองค่านคือ ค่านข้อเท็จจริงที่เป็นจุดอ่อนของระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปริมาณกับค่านอคติของนักวิจัยเชิงปริมาณที่มีต่อนักวิจัยเชิงอื่น ๆ ที่ไม่ได้ใช้รูปแบบวิธีการของตน ความรุนแรงของความไม่พอใจและไม่เข้าใจกันนั้นจะมีมากขึ้นเมื่อฝ่ายหนึ่งไม่เห็นหรือไม่ยอมรับจุดอ่อนในระเบียบวิธีการวิจัยของตนแล้วแต่มองยังมีอคติไปโจมตีฝ่ายอื่นเข้า

จุดอ่อนของการวิจัยเชิงปริมาณที่นักวิจัยเชิงคุณภาพมักจะพูดถึงก็ได้แก่เรื่องความตายตัว (static) ความเป็นกลไก (mechanic) และการใช้อัตวิสัยส่วนตัว (individual value and judgement) ในการมองและกำหนดความเป็นจริงทางสังคม สาเหตุที่ทำให้นักวิจัยเชิงคุณภาพคิดเช่นนี้ก็เพราะ การวิจัยเชิงปริมาณมักจะทำให้ทฤษฎีที่มีอยู่เดิมเป็นกรอบในการมองหรือกำหนดปัญหาหรือสมมติฐานของการวิจัยทำให้เกิดลักษณะตายตัวในการอธิบาย หรืออภิปรายปรากฏการณ์ทางสังคม กรอบหรือทฤษฎีที่ใช้ส่วนใหญ่ก็มักจะเป็นผลมาจากความนิยมชมชอบหรือการตัดสินใจของบุคคลที่เป็นนักวิชาการต่อทฤษฎีต่าง ๆ ที่มาจากต่างแดนหรือเป็นต่างจ้าวยเสียส่วนใหญ่ที่ตนสนใจหรือร่ำเรียนมา การตัดสินใจในทฤษฎีนี้ แน่แน่นอน นอกจากจะทำให้เกิดความคับแคบในการมองปัญหาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นแล้ว ยังจะเป็นการแสดงถึงการใช้อัตวิสัยส่วนตัวหรืออคติทางปัญญา (intellectual bias) ในการส่องมองปัญหาทำให้ข้อเท็จจริงทางสังคม ถูกเลือกสรร (selective) ถูกอธิบายหรือแปลความไปตามความคิดเห็นของผู้มองมากกว่าจะเป็นข้อเท็จจริงที่ดำรงอยู่จริงในสังคม นอกจากนี้ อคติทางปัญญายังมักจะเกิดขึ้นอีก กับการเลือกใช้เครื่องมือในการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูล โดยนักวิจัยเชิงปริมาณมักจะพยายามนิยามตัวแปรในเชิงที่วัดได้ (ปริมาณค่าตัวเลข) และพยายามเก็บรวบรวมข้อมูลเฉพาะในส่วนที่มีเครื่องมืออยู่แล้วหรือเครื่องมือที่ตนชอบหรือถนัดเข้าจับเก็บเพราะดีว่าเป็นข้อจำกัดทางเทคนิคของตนหรือของวิชาการ การคำนึงถึงเทคนิคมากกว่าข้อเท็จจริงที่ดำรงอยู่จริงในทางสังคมนี้ ส่วนหนึ่งทำให้ข้อเท็จจริงที่ได้มามีค่าเกินหรือบางครั้งผิดเพี้ยน แต่อีกส่วนหนึ่งก็ให้นักวิจัยเชิงปริมาณกลายเป็นนักวิชาการกลไก (mechanical intellectual) ไปได้ เพราะเมื่อจะคิดทำอะไรสักอย่างก็มักจะยุ่งอยู่กับปัญหาเทคนิคมากกว่าปัญหาข้อเท็จจริงว่ามีอยู่อย่างไร และหลายครั้งที่นักวิจัยเชิงปริมาณเกือบจะตัดตัวเองออกจากโลกแห่งความเป็นจริง เพราะมัวแต่ติดอยู่กับทฤษฎีและปัญหาเทคนิคกลไกทั้งหลายจนไม่มีใจและเวลาที่จะคิดทำสิ่งอื่นที่นอกตัวออกไป

(2) เรื่องความเข้าใจต่อความเที่ยงตรง การคำนึงถึงเทคนิควิธีการต่าง ๆ อย่างมากของนักวิจัยเชิงปริมาณนั้น ถือว่าเป็นการกระทำเยี่ยงนักวิทยาศาสตร์ เพราะเป็นการพยายามหลีกเลี่ยงปัญหาเรื่องอคติ (subjectivity) ต่าง ๆ ออกไป โดยหันมาใช้เครื่องมือ (เรียกว่า

วิทยาศาสตร์ตามความเห็นของตน) แทน ทั้งนี้เพราะเครื่องมือมีความเป็นกลางและเป็นธรรม ไม่เข้าใครออกใคร ปัญหาการใช้เครื่องมือแทนคนนี้ นักวิจัยเชิงคุณภาพไม่มีอะไรโต้แย้งมาก ในประเด็นของความเป็นกลางและเป็นธรรม แต่ก็ให้ข้อสังเกตว่าย่ำลึ่มว่าเป็นการวัดค่ากันเดียว ที่เกี่ยวกับปริมาณ และก็จะต้องระวังอีกว่าของหรือสิ่งที่จะนำมาวัดหรือชั่งนั้น ควรจะต้องดู ให้ดีเสียก่อนว่าเป็นของจริงหรือของเทียมเป็นของบริสุทธิ์หรือของผสมปะปน และที่สำคัญที่สุด ก็คือใช้สิ่งของที่ต้องการหรือควรวัดหรือชั่งแล้วหรือยัง ถ้าไม่ใช่หรือมีปะปน การพยายามเอามาวัดมาชั่งก็จะไม่ได้ผลอะไร เพราะน้ำหนักหรือผลลัพธ์ที่ออกมาก็ยังคือสิ่งที่ไม่ต้องการหรือไม่ ควรนั่นเอง ตัวอย่างผลงานวิจัยที่สนับสนุนข้อวิจารณ์หรือโจมตีของนักวิจัยเชิงคุณภาพดังกล่าว ก็มีอยู่มากพอควรสำหรับผลงานที่ใช้ตารางสถิติตัวเลขมากมายในรายงาน แต่ก็หากคุณค่าทาง วิชาการไม่ค่อยได้ และในบางครั้งสถิติตัวเลขที่แสดงนั้นก็กลับกลายเป็นเรื่องตลกในทางวิชาการ ไปเลยก็มี ดังนั้น ถ้าจะกล่าวโดยสรุปในประเด็นของความเที่ยงตรงก็คือนักวิจัยเชิงปริมาณมักจะ ย้ำความเที่ยงตรงของผลงานวิจัยที่เครื่องมือเที่ยง ส่วนนักวิจัยเชิงคุณภาพมักจะย้ำที่ข้อมูลเที่ยง และการที่จะให้ได้ว่าข้อมูลเที่ยงนั้น ก็ไม่มีทางเลือกอื่นนอกเสียจากผู้ทำวิจัยจะต้องลงมือสัมผัส ข้อมูลอย่างลึกซึ้งและจริงจังกด้วยตนเอง จะคอยแต่อาศัยเครื่องมือแบบสอบถามหรืออาศัยคนอื่น ที่เป็นนักสัมภาษณ์ทำงานแทนคนแต่อย่างเดียวนั้นไม่ได้ เพราะเป็นการมั่งง่าย ผิดเพี้ยนและขาด ความละเอียดลึกซึ้งรอบคอบในข้อมูลที่เก็บมา

(3) เรื่องความเข้าใจต่ออาชีพและบทบาท แม้นักวิจัยเชิงปริมาณและคุณภาพจะ พิจารณาตัวเองว่าเป็นนักวิชาการเหมือนกันก็ตาม แต่ทั้งสองก็มักจะมีเข้าใจในอาชีพและ บทบาทของตนต่างกัน สำหรับนักวิจัยเชิงปริมาณ เนื่องจากการคำนึงถึงความรู้ ทฤษฎีและ เทคนิคต่าง ๆ ที่ตนได้ร่ำเรียนหรือได้ปฏิบัติมา แนวโน้มความเข้าใจในอาชีพและบทบาทก็มักจะ ก่อนมาทางการเป็นผู้รู้ เจ้าทฤษฎี เจ้าของเทคนิคและความโอ้อ่าทั้งหลายในลักษณะของปัญญาชนคนชั้นสูงกลุ่มหนึ่งในสังคม ส่วนนักวิจัยเชิงคุณภาพนั้น แม้จะร่ำเรียนตำราทฤษฎีและ เทคนิคต่าง ๆ มาเหมือนกับนักวิจัยเชิงปริมาณก็ตาม แต่เนื่องจากความเป็นผู้สนใจใฝ่หาความ เป็นจริงทางสังคม ประกอบกับความเชื่อว่าบทบาทและหน้าที่ของตนก็คือผู้ประมวลรวบรวม

ความจริงไม่ใช่แต่งหรือแปรความจริงให้กับคนอื่น จึงทำให้บุคลิกภาพของการเป็นนักวิชาการ ฆาหรือหย่อนความโอ้อำหรรลงไปยังไม่มากนักน้อย ทั้งนี้เนื่องจากความเข้าใจในบทบาท หน้าที่ประการหนึ่ง และความเป็นจริงจากการได้สัมผัสกับชาวบ้านและหรือเรียนรู้จากชาวบ้าน อีกประการหนึ่ง จึงทำให้มีบุคลิกใกล้เคียงหรือเหมือนกับชาวบ้านมากขึ้น ความต่างในบุคลิกภาพ ระหว่างนักวิจัยเชิงปริมาณและคุณภาพนี้ ถ้าจะกล่าวเพื่อวิชาการความรู้เฉย ๆ ก็คงจะไม่มี ประโยชน์อะไรมากนัก แต่จะมีประโยชน์และความสำคัญมากสำหรับผู้ที่จักเลือกเป็นนักวิจัย ในอนาคต ทั้งนี้เพราะการที่จะเลือกเป็นนักวิจัยอย่างใดอย่างหนึ่งนั้นจำเป็นที่จะต้องเข้าใจถึงพื้นฐาน เบื้องหลังของระเบียบวิธีการวิจัยแต่ละประเภทเพื่อปรับตัวและบุคลิกของตัวให้สอดคล้อง และคงจะไม่มึนักวิจัยเชิงคุณภาพคนใดที่ยังมีความคิดว่า “คนไม่มีอะไรที่จะเรียนรู้จากประชาชน หรือคนที่ด้อยกว่า” ประกอบกับตัวเองก็ยังคงอยากจะมีบุคลิกแบบโอ้อำหรรหาในวงการปัญญาชนหรือชนชั้นสูงของสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นไปได้เลยสำหรับการเป็นนักวิจัยประเภทนี้

ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ

เนื่องด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพมีระเบียบวิธีการในการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลอยู่หลาย อย่างเช่นเดียวกันกับการวิจัยเชิงปริมาณที่ก็มีระเบียบวิธีการอยู่หลายอย่างเช่นกัน ทั้งนี้ จึงเป็น สิ่งที่เป็นไปไม่ได้ในที่นี้จะกล่าวถึงเทคนิควิธีการต่าง ๆ อย่างละเอียดภายในวิธีการแต่ละอย่าง สิ่งทีพอจะทำได้ก็คือการกล่าวถึงหลักเกณฑ์กว้าง ๆ โดยทั่วไปที่ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ แบบต่าง ๆ มักจะมีอยู่ร่วมกันและหรือคล้ายคลึงกัน หลักเกณฑ์กว้าง ๆ ดังกล่าวนี้อาจจะสรุปได้ สามอย่าง คือ หลักเกณฑ์ด้านการสัมผัส หลักเกณฑ์ด้านการแลกเปลี่ยน และหลักเกณฑ์ด้าน การวิเคราะห์ข้อมูลในสนาม

(1) หลักเกณฑ์ด้านการสัมผัส เนื่องจากการวิจัยเชิงคุณภาพย้ำการลงสัมผัสข้อมูล รูปธรรมอย่างละเอียดลึกซึ้งจริงจังและรอบด้านของผู้ที่เป็นนักวิชาการหรือนักวิจัยท่านนี้ ทั้งนี้ คุณสมบัติและบทบาทของผู้ที่เป็นนักวิจัยจึงมีความหมายและความสำคัญยิ่งต่อข้อมูลและผลการ วิจัย ในด้านคุณสมบัตินักวิจัยเชิงคุณภาพนอกจากจะต้องเป็นผู้รู้ทั้งทฤษฎีและเนื้อหาสาระวิชา

การของศาสตร์ในเรื่องที่ทศสนใจอย่างลึกก่อนลงมือวิจัยแล้ว ยังจะต้องเป็นผู้ที่สามารถเก็บกักความรู้หรือทฤษฎีเดิมต่างๆ ไว้ในตู้หรือหิ้งหนังสือของตนไว้ระดับหนึ่งด้วย ทั้งนี้เพื่อหลีกเลี่ยงการใช้ความรู้ทฤษฎีเดิมต่างๆ ในการกำหนดปัญหาและความเป็นจริงทางสังคม และเพื่อจะทำให้กระบวนการเก็บข้อมูลเป็นการแสวงหาความรู้หรือแนวทางใหม่ๆ ตามข้อเท็จจริงที่ได้สัมผัสอย่างแท้จริง นอกจากประเด็นการเก็บกักความรู้ทฤษฎีเดิมได้แล้ว บทบาทของนักวิจัยเชิงคุณภาพนอกจากจะไม่ยอมตั้งหัวข้อปัญหาและสมมติฐานไว้ล่วงหน้าเพราะถือว่าเป็นอคติทางปัญญา ยังจะต้องกำเนิบบทบาทการสำรวจหาหัวข้อปัญหาและหรือสมมติฐานจากความเป็นจริงเป็นหลัก ทั้งนี้โดยการกำหนดขอบเขตปัญหาที่สนใจไว้อย่างกว้างๆ (Problem Areas) เพื่อเป็นแนวในการดำเนินงาน ลักษณะการไม่ยอมกำหนดอะไรให้เป็นที่แน่นอนชัดเจนลงไปล่วงหน้านี้ ทำให้นักวิจัยเชิงคุณภาพมักจะถูกโจมตีจากนักวิจัยเชิงปริมาณว่ามีนิสัยหลวมและหรือความกำกวม (Ambiguity) และเป็นคนชอบให้ผู้อื่นกำหนดมากกว่าตัวเองจะเป็นผู้กำหนดรวมทั้งปัญหาเรื่องการทำงานแบบไม่มีแผน ทำให้ไม่รู้ว่าใช้เวลาการเก็บข้อมูลนานเท่าใด และจะต้องใช้เงินขนาดไหนจึงจะทำงานได้สำเร็จ ข้อวิจารณ์เหล่านี้ นักวิจัยเชิงคุณภาพยอมรับว่าเป็นความจริงระดับหนึ่ง แต่ก็เป็นเรื่องที่จำเป็นและหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น ถ้าใครจะว่าจ้างหรือบังคับนักวิจัยเชิงคุณภาพให้ทำงานแบบมีกฎเกณฑ์มีข้อตกลงหรือสัญญาล่วงหน้าที่แน่นอนอะไรก็ย่อมจะทำได้ยากเพราะทุกอย่างหรือแทบจะทุกอย่างจะมากอดอยู่กับปัญหาเรื่องการเชื่อหรือไม่เชื่อเกร็ด และฝีมือในตัวบุคคลเป็นหลัก

(2) หลักเกณฑ์ด้านการแลกเปลี่ยน ในการที่จะให้ได้มาซึ่งข้อมูลละเอียดถูกต้องและลึกซึ้งนั้นนักวิจัยเชิงคุณภาพจะยึดหลักการแลกเปลี่ยนมากกว่าหลักการเก็บของนักวิจัยเชิงปริมาณ ภายใต้หลักการแลกเปลี่ยนนี้ ผู้เก็บและผู้ให้ข้อมูลมักจะมีฐานะเท่าเทียมหรือใกล้เคียงกันในการพูดคุยปัญหาเรื่องที่ต้องการศึกษาวิจัย กล่าวคือบุคคลทั้งสองจะต้องมีอิสระเสรีในการถามและตอบเหมือนๆ กันจะมีฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ถามและอีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ตอบ หรือฝ่ายหนึ่งเข้าใจว่าตัวคือผู้สอบถามและอีกฝ่ายหนึ่งเข้าใจว่าตัวคือผู้ถูกสอบถามไม่ได้ เพราะถือว่าเป็นการละเมิดหลักเกณฑ์การแลกเปลี่ยน อันจะเป็นผลให้ข้อมูลที่ได้นั้นไม่ละเอียดลึกซึ้งและรอบด้านเท่าที่ควร

จริงอยู่ ผู้วิจัยกับผู้ถูกวิจัยหรือผู้เก็บข้อมูลแม้จะมีฐานะแตกต่างกันอยู่ก่อนในทางสังคมก็ตาม แต่ภายใต้การใช้กระบวนการแลกเปลี่ยน และการปรับตัวของผู้วิจัยเข้าสู่สภาพสังคมที่ทำวิจัยอยู่ ก็จะทำให้ความแตกต่างในฐานะนั้น ถูกกลบลงมาหรือถูกพิจารณาว่าไม่เป็นปัญหาในการที่จะพูดคุยกันได้อย่างจริงจังและจริงใจ การวิจัยใดๆ ก็ตาม ตามที่ศรัทธาของนักวิจัยเชิงคุณภาพไม่อาจจะใช้วิธีการเก็บข้อมูลอย่างผิวเผินโดยเครื่องมือการเก็บที่สร้างขึ้นมาหรือโดยฐานะของผู้วิจัยและผู้ถูกวิจัยที่ยังมีความแตกต่างกันอยู่มากจนพูดกันคนละภาษา คนละเป้าหมาย และหรือยังขาดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ข้อมูลหรือผลงานวิจัยลักษณะนี้ นักวิจัยเชิงคุณภาพถือว่าเป็นข้อมูลที่ยังไม่จริงที่ผู้วิจัยพยายามค้นหาหรือสร้างขึ้นมาเพื่อตอบสนองความอยากรู้ของผู้วิจัยเอง ขณะเดียวกัน การลงสัมผัสผู้ถูกวิจัยอย่างผิวเผินด้วยเครื่องมือบางอย่างที่สร้างขึ้นมา นอกจากจะเป็นการเอาเปรียบผู้ถูกวิจัยแล้ว(อย่างน้อยก็ในเรื่องคำตอบหรือความรู้ที่ผู้ถูกวิจัยได้ให้ไว้) ยังจะเป็นการกระทำแบบตีหัวแล้ววิ่งหนี (Hit and Run) ตามวิสัยของผู้รู้และหรือผู้ได้เปรียบ และชอบเอาเปรียบทั้งหลายในสังคมอีกด้วย

(3) หลักเกณฑ์ด้านการวิเคราะห์ข้อมูล ในกระบวนการวิจัยของนักวิจัยเชิงปริมาณ นอกจากการเก็บและการวิเคราะห์ข้อมูลจะต้องกระทำอย่างมีแผนการล่วงหน้าแล้ว การเก็บและการวิเคราะห์ยังมักจะแยกออกจากกันเป็นคนละกระบวนการหรือขั้นตอน กล่าวคือ การวิเคราะห์มักจะกระทำหลังจากการเก็บได้สิ้นสุดหรือผ่านพ้นไปแล้ว สำหรับการวิจัยในเชิงคุณภาพนั้น การเก็บและการวิเคราะห์มักจะกระทำในเวลาเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน โดยไม่ถือว่าจะต้องเสร็จขั้นตอนหนึ่งก่อน แล้วจึงจะก้าวไปสู่ขั้นตอนต่อไปอีก โดยปกติแล้วการเก็บกับการวิเคราะห์มักจะควบคู่และสลับกันไปสำหรับงานสนามหรืองานข้อมูล และก็มีมักจะมีการทำในลักษณะซ้ำกันเดิมหรือตัวอย่างเดิมอยู่หลายครั้ง จนกว่าจะเป็นที่พอใจแล้วจึงจะเคลื่อนไปหาคนอื่นต่อไป สาขาที่ควรเป็นเช่นนี้ก็เนื่องมาจากความจำเป็นของการให้ได้มาซึ่งข้อมูลละเอียดลึกซึ้งจากความจริงจังและจริงใจของบุคคลทั้งสองฝ่าย และเพื่อที่จะทำให้ข้อสรุปวิเคราะห์ในแต่ละครั้งที่ผู้วิจัยกำหนดขึ้นมาในเชิงนามธรรมสามารถตรวจสอบหาความแน่นอน และความมั่นใจได้จากสนามของข้อมูล ดังนั้น การดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลในสนามจึงถือเป็นหน้าที่ของนักวิจัยเชิงคุณภาพ

ภาพที่จะกระทำหลังการพุกกดยแลกเปลี่ยนหรือในเวลาเย็นที่ผ่านพ้นเวลาการเก็บข้อมูลมาแล้ว ซึ่งจะทำให้นักวิจัยเชิงคุณภาพต้องทำงานหนักอย่างมากในสนามข้อมูล จะทำแบบกึ่งเล่นหรือกึ่งพักผ่อนไปในตัวอย่างนักวิจัยเชิงปริมาณบางคนนั้นไม่ได้ ทั้งนี้เพราะนักวิจัยเชิงคุณภาพยังคุณภาพของผลงานตรงข้อมูลไม่ใช่ตรงเทคนิคที่จะกระทำต่อข้อมูลตามแบบอย่างของนักวิจัยเชิงปริมาณ การทำงานข้อมูลอย่างหนักในสนามที่ถือเป็นหลักของการวิจัยนั้น ทำให้งานวิจัยเชิงคุณภาพและนักวิจัยเชิงคุณภาพมักถูกเรียกว่าเป็นกรรมกรหรือกรรมาชีพ ในทางตรงกันข้าม การวิจัยเชิงปริมาณหรือนักวิจัยเชิงปริมาณที่ยึดความคิดและเทคนิคก่อนลงมือสัมผัสข้อมูล ก็มักจะถูกเรียกว่าเป็นงานปัญญาชนที่ชอบอยู่สูงหรือเป็นคนชั้นสูงของสังคมไป การที่จะให้บุคคลสองฝ่ายเข้ากันได้หรือบุคคลคนเดียวมีบุคคลอีกทั้งสองด้านดังกล่าว ย่อมจะเป็นเรื่องที่ยากยิ่ง ทั้งนี้เพราะการประพฤติก้าวลงไปในด้านใดด้านหนึ่งนั้น มักจะเกี่ยวข้องอยู่กับสถานภาพและการคำนึงถึงสถานภาพ รวมทั้งอุดมคติของความเป็นคนที่มีส่วนปะปนอยู่ด้วยเสมอ

เทคนิคบางอย่างของการวิจัยเชิงคุณภาพ

ถ้าจะกล่าวว่าการวิจัยเชิงคุณภาพมักจะโตด้วยข้อมูลรายละเอียดปลีกย่อยและการวิจัยเชิงปริมาณมักจะโตด้วยเทคนิคสูตรตารางและตัวเลขมากมาย ก็คงจะไม่ผิดจากความเป็นจริงเท่าใดนัก ลักษณะการโตในด้านใดด้านหนึ่งเช่นนี้ บางครั้งก็สร้างความไขว้เขวให้กับผู้ศึกษาผลงาน โดยบางคนเข้าใจว่าการวิจัยเชิงคุณภาพก็คือการพรรณนาหรือการวิจัยแบบพรรณนา (Descriptive Research) และบางคนก็เข้าใจว่าการวิจัยเชิงปริมาณก็คือการใช้สถิติตัวเลขเขียนหนังสือ ความเข้าใจในลักษณะนี้แม้จะมีส่วนถูกต้องอยู่บ้างแต่ก็เป็นความเข้าใจในลักษณะเดียวไม่สมบูรณ์หรือไม่ตรงกับเป้าหมายของวิธีการวิจัยทั้งสองชนิด ทั้งนี้เพราะเป้าหมายของการวิจัยเชิงคุณภาพและปริมาณต่างก็มีเป้าหมายหลักของตนในการมุ่งหาข้อสรุปเชิงนามธรรมและการทดสอบข้อสรุปเชิงนามธรรมกับความเป็นจริงคงได้กล่าวมาแล้ว อย่างไรก็ตามในแง่ความเป็นจริงของผลงานวิจัยและตัวนักวิจัยจำนวนหนึ่งนั้น ลักษณะความหย่อนในด้านใดด้านหนึ่ง เช่น การหย่อนความรู้ด้านเชิงปริมาณของนักวิจัยเชิงคุณภาพ และการหย่อนความรู้และความเข้าใจต่อความสำคัญของแนวคิดและการกำหนดแนวคิดในการวิจัยของนักวิจัยเชิงปริมาณนั้นมักจะมีอยู่

เสมอแม้จะไม่เป็นของทั่วไปก็ตาม สำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพที่หย่อนหรือด้อยลงทางเทคนิคนั้น มีส่วนเป็นจริงอยู่มากในอดีตและก็ยังมีส่วนเป็นจริงอยู่ด้วยในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะการขาดความรู้ความสนใจในทางเทคนิคของตัวนักวิจัยเชิงคุณภาพ รวมทั้งการมีทัศนคติในเชิงลบต่อนักวิจัยเชิงปริมาณ และการใช้วิธีการเชิงปริมาณต่าง ๆ อยู่ด้วย ปัจจุบันนักวิจัยเชิงคุณภาพเริ่มหันมาสนใจเทคนิคต่าง ๆ มากขึ้น เพื่อหาทางปรับปรุงคุณภาพของงานและเรียนรู้หรือหลีกเลี่ยงการโจมตีของฝ่ายตรงกันข้ามเทคนิคที่กำลังสนใจกันอยู่นี้ ส่วนหนึ่งเป็นเรื่องของการใช้เครื่องมือในการช่วยเก็บและวิเคราะห์ข้อมูล ส่วนหนึ่งเป็นเรื่องของการใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างเข้าช่วยในการขยายฐานหรือขอบเขตงานและอีกส่วนหนึ่งเป็นเรื่องของการใช้วิธีการเปรียบเทียบเพื่อช่วยในการสรุปผลของข้อค้นพบต่าง ๆ

(1) การใช้เครื่องมือช่วยในการเก็บข้อมูล แต่เดิมทีนักวิจัยเชิงคุณภาพมักจะไม่มีความรู้เกี่ยวกับเครื่องมืออะไรในการเก็บข้อมูล ยกเว้นดินสอและกระดาษหนึ่งแผ่นที่ใช้บันทึกข้อมูลตามใจชอบ สำหรับปัจจุบันการใช้เครื่องมือในการเก็บบันทึกข้อมูลเริ่มทันสมัยและเป็นระบบมากขึ้น ในด้านของความทันสมัยนักวิจัยเชิงคุณภาพก็อาจจะตามแบบนักวิจัยเชิงปริมาณ ในการใช้ทาบใช้ภาพยนตร์เข้าช่วยการบันทึกข้อมูลส่วนในด้านของความเป็นระบบในการจัดเก็บ ซึ่งถือว่าเป็นด้านสำคัญนั้น นักวิจัยเชิงคุณภาพก็พยายามแก้ไขปัญหาด้านนี้โดยอาจจะมีการใช้ระบบ Filing System เพื่อรวมและจำแนกข้อมูลต่าง ๆ ของตัวบุคคลไว้สำหรับการใช้ของตัวเอง และการตรวจสอบของผู้อื่นถ้าสนใจ การใช้สมุดบันทึกประจำวัน (Diary) และการพยายามประมวลวิเคราะห์ข้อมูลจากสมุดบันทึกอย่างประจำสม่ำเสมอ นั้น ก็ถือว่าเป็นวิธีการสร้างระบบงานการเก็บข้อมูลเพื่อใช้และเพื่อตรวจสอบให้ดีขึ้น มีนักวิจัยเชิงคุณภาพบางคนเริ่มหันมาใช้วิธีการตั้งแนวคำถาม (ไม่ใช่ตัวคำถาม) ไว้ก่อนเพื่อความเป็นระบบในการสอบถามหรือพูดคุย แลกเปลี่ยนแต่ก็ยังไม่มียกเว้นนักวิจัยเชิงคุณภาพคนใดที่จะก้าวไกลไปถึงขั้นการตั้งหัวข้อคำถามและคำตอบไว้ล่วงหน้าจนสำเร็จรูป ทั้งนี้เพราะวิธีการเช่นนี้เป็นเรื่องของนักวิจัยเชิงปริมาณที่ชอบใช้ และขณะเดียวกันนักวิจัยเชิงคุณภาพเองก็ชอบใจอยู่ที่ด้วย

(2) การใช้เทคนิคในการสุ่มตัวอย่าง เทคนิคการสุ่มตัวอย่างนั้นเป็นเรื่องของนักวิจัยเชิงปริมาณโดยเฉพาะอย่างยิ่งนักวิจัยขั้นสำรวจ เป้าหมายของการสุ่มตัวอย่างของนักวิจัยเชิงปริมาณก็อยู่ที่การหาตัวแทนของส่วนทั้งหมด เป็นการศึกษาจากกลุ่มเล็กเพื่อขยายความไปสู่กลุ่มใหญ่หรือส่วนทั้งหมดเท่าที่จะเป็นไปได้ ดังนั้น เทคนิคการสุ่มตัวอย่างของนักวิจัยเชิงปริมาณจึงเป็นการสร้างโครงเล็กเพื่อครอบครองใหญ่ ทั้งภาษาวิจัยที่เรียกกันว่าเป็น Sample หรือ Sampling Design ส่วนวิธีการทำกลุ่มตัวอย่างขึ้นมาของนักวิจัยเชิงคุณภาพนั้น แม้จะเป็นการลอกเลียนแบบจากนักวิจัยเชิงปริมาณก็ตาม แต่เป้าหมายของการใช้ก็ยังต่างกันอยู่ กล่าวคือนักวิจัยเชิงคุณภาพใช้กลุ่มตัวอย่างเป็นกรอบหรือเครื่องมือในการขยายฐานของการเลือกสรรตัวบุคคลที่จะดำเนินการเก็บข้อมูลต่อ ๆ ไปตามความจำเป็นในสนาม ดังนั้นกรอบหรือเครื่องมือที่ได้จากการสุ่มตัวอย่าง (Sampling Frame) จะไม่มีการกำหนดไว้ก่อนตั้งกรณีของนักวิจัยเชิงปริมาณ และก็มีจะมีการปรับและหรือขยายออกไปเสมอตามความจำเป็นของความต้องการในข้อมูลขั้นลึกและหรือขั้นกว้างแล้วแต่กรณี

(3) การใช้เทคนิคของการเปรียบเทียบ ในการค้นหาข้อสรุปเชิงนามธรรมจากรูปธรรม การสัมผัสต่าง ๆ ที่นักวิจัยเชิงคุณภาพได้มา เพื่อความมั่นใจว่าข้อสรุปเชิงนามธรรมนั้นไม่ผิดพลาดและหรือมีความมั่นคงในฐานของรูปธรรมรองรับ นักวิจัยเชิงคุณภาพอาจใช้การเปรียบเทียบภายในและหรือเปรียบเทียบภายนอกเข้าช่วยเสริมความมั่นใจในข้อสรุปของตน การเปรียบเทียบภายในนั้นหมายถึงการกลับไปสู่คนเดิมและตรวจสอบกับคนเดิมว่าที่สรุปมาได้นั้นจะตรงกับความจริงไหม ส่วนการเปรียบเทียบภายนอกนั้นก็ยังมีได้ถึงสองลักษณะคือ เปรียบเทียบกับคนนอกที่เป็นบุคคลประเภทเดียวกัน เช่น เป็นชาวนารับจ้างเหมือนกัน หรือเช่านาเหมือนกัน และเปรียบเทียบกับคนนอกที่เป็นบุคคลต่างประเภทกัน เช่น เป็นคนมีนาทำเองหรือเป็นพ่อค้าข้าราชการ ในท้องถิ่นนั้น ความหมายของคนนอกต่างประเภทนี้ไม่มีลักษณะตายตัวว่าจะต้องเป็นใครกันแน่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการวิจัยว่ากำลังศึกษาใครอยู่ ถ้ากำลังศึกษาปัญหาเรื่องชาวนารับจ้างในชนบท บุคคลที่ไม่ใช่ชาวนารับจ้างก็ถือว่าเป็นคนนอกทั้งนั้น เพียงแต่จะนอกใกล้หรือนอกไกลมากกว่ากันเท่านั้นเอง สำหรับในกรณี

เรื่องขานรบั้งจ้งคนนอกไกลและนอกไกลอาจจะเรียงลำดับได้ตั้งแต่พวกเข้านาทำนาตนเอง พ่อค้าและข้าราชการในท้องถิ่น ถ้าข้อสรุปเชิงนามธรรมได้รับการยืนยันจากการเปรียบเทียบในระดับแนวอนและแนวตั้งต่าง ๆ มากขึ้นเท่าใด ข้อสรุปนั้นก็ย่อมจะมีความมั่นใจว่าสอดคล้องกับความเป็นจริงมากที่สุด แต่ถ้าเกิดความขัดแย้งกันขึ้นมาทั้งในกรณีการเปรียบเทียบในและหรือนอก นักวิจัยเชิงคุณภาพจะต้องรีบประเมินข้อสรุปเดิมของตนรวมทั้งการพิจารณาถึงความเป็นไปได้ในข้อสรุปใหม่และหรืออาจจะไม่สามารถสรุปอะไรได้เลยก็เป็นเรื่องที่เป็นไปได้ อยู่เหมือนกัน การสรุปได้หรือไม่ได้นั้นมิใช่เป็นเรื่องอัตวิสัยส่วนตัวของนักวิจัยเชิงคุณภาพที่เป็นผู้พยายามศึกษาค้นหาความจริงทางสังคมเพื่อนำมาประมวล แต่ก็เป็นเรื่องอัตวิสัยส่วนตัวของนักวิจัยเชิงคุณภาพในด้านของการที่จะต้องพยายามค้นหาสิ่งที่ขัดแย้งและเหตุผลที่เป็นจริงของคำถามที่ขัดแย้งทั้งหลายมาเปิดเผยให้กับบุคคลภายนอกได้ทราบ

การใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพจากตัวอย่างภาพยนตร์เรื่องครอบครัวนอก

เนื่องจากการค้นคว้าวิจัยในเชิงคุณภาพนั้นมีจุดเริ่มต้นอยู่ที่ปรากฏการณ์หรือสภาพความเป็นจริง ดังนั้นกระบวนการหรือขั้นตอนของการวิจัยเชิงคุณภาพไทยทั่วไปที่จะปรับใช้กับตัวอย่างของจริงจึงมีลักษณะดังต่อไปนี้

3. การเลือกภาพยนตร์เรื่องครอบครัวนอกมาเป็นตัวอย่างในการฝึกหัดการทำวิจัยเชิงคุณภาพนี้ เกิดจากการสัมมนาเรื่องการวิจัยเชิงคุณภาพครั้งที่สองที่จัดขึ้นโดยคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ณ โรงแรมรอยัลพลาซ่า ระหว่างวันที่ 5-7 ตุลาคม พ.ศ. 2522 โดยคณะผู้ร่วมสัมมนาได้มีโอกาสชมภาพยนตร์ชุดนี้ร่วมกันและได้ฟังการเสนอข้อเท็จจริงเกี่ยวกับปัญหาการศึกษาประชาชนจากครูกำแหงมาน คนโต และ ครูนิมิตร ภูมิถาวร ซึ่งถือว่าเป็นผู้ให้ข้อมูลสรุปธรรมอีกท่านหนึ่งประกอบเป็นตุ๊กตาตัวอย่างขึ้นมา การฝึกหัดทำก็มุ่งที่เป้าหมายของการเรียนรู้เทคนิคและกระบวนการของการวิจัยมากกว่าผลหรือข้อสรุปจริงที่ได้ออกมาจากการฝึกหัดอย่างรวบรัดของการสัมมนา ดังนั้น การอ่านตัวอย่างในทีนี้จึงควรรู้ว่าเทคนิคกระบวนการของการวิจัยมากกว่า ผลลัพธ์ที่เกิดจากการใช้เทคนิคหรือกระบวนการเหล่านั้น

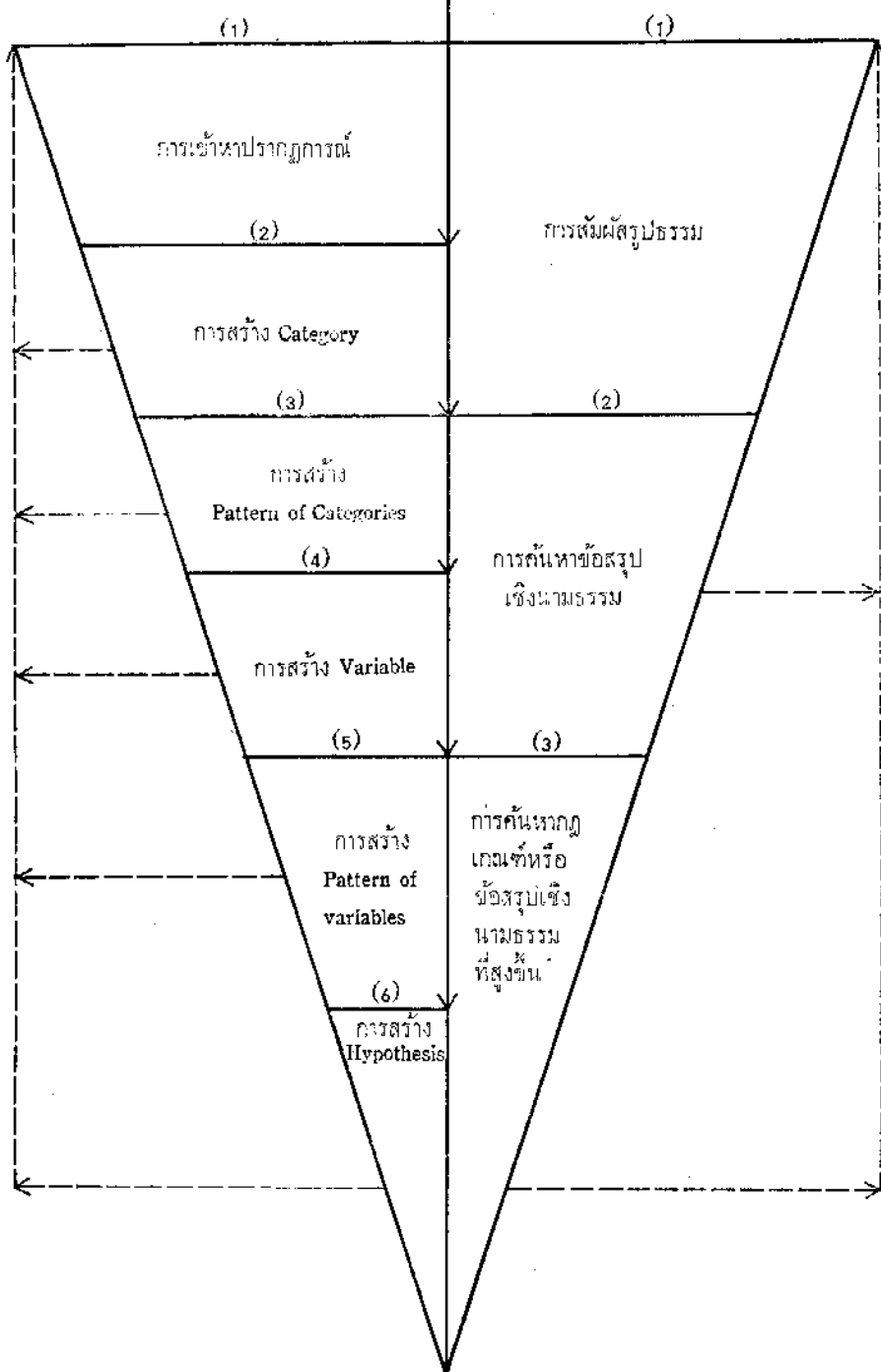
(1) ผู้วิจัยเชิงคุณภาพลงไปสัมผัสปรากฏการณ์ความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในโรงเรียนประถมศึกษาหนองหมาวัว โดยอาจใช้วิธีการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ และ/หรือการสังเกตการณ์อื่น ๆ ประกอบเพื่อค้นหาสภาพปรากฏการณ์หรือข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในเชิงรูปธรรม แล้วทำการบันทึกข้อมูลรูปธรรมเหล่านั้นเพื่อนำมาหาข้อสรุปในเชิงนามธรรม ยกตัวอย่างเช่น ปรากฏการณ์รูปธรรมที่เกิดขึ้นในภาพยนตร์เรื่องครอบครัวนอกได้แก่ เด็กสวมเสื้อผ้าขาววิน การขาดโรงเรียนเพราะต้องแลกเปลี่ยนเสื้อผ้ากับน้อง การกินแจ่วเป็นอาหารประจำทุกมื้อ เด็กเป็นลมเพราะไม่ได้กินอาหารเช้าและต้องทำงานหนักที่บ้าน ฯลฯ จากปรากฏการณ์รูปธรรมดังกล่าว ข้อสรุปในเชิงนามธรรมที่อาจจะตั้งไว้ก็คือเรื่องความขาดแคลนวัตถุปัจจัยพื้นฐานหรือปัจจัยสี่ของเด็กนักเรียนโรงเรียนหนองหมาวัว

(2) จากขั้นตอนของการที่ได้ข้อสรุปในเชิงนามธรรมดังกล่าวในข้อ (1) ตามสภาพความเป็นจริงแล้ว เรามักจะมีข้อสรุปเชิงนามธรรมในลักษณะอื่น ๆ อีกหลายอย่างที่ได้อาจจากการสัมผัสปรากฏการณ์รูปธรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับโรงเรียนทั้งหมด ทั้งนี้ข้อสรุปในเชิงนามธรรมทั้งหลายที่ได้มานี้ นักวิจัยเชิงคุณภาพก็อาจจะนำมาประมวลเพื่อค้นหารูปแบบ (Pattern) ของตัวแปรในปรากฏการณ์ทั้งหมด ยกตัวอย่าง เช่น จากรูปธรรมปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็กนักเรียนที่ขาดความสนใจหรือเอาใจใส่ในการเรียนจากพ่อแม่ที่ขาดการเอาใจใส่ดูแลการศึกษาของลูก จากครูที่ไม่ได้ให้ความสนใจกับการสอนอย่างจริงจัง และจากการไม่เอาใจใส่ในการตรวจตราการเรียนการสอนของผู้ตรวจการโรงเรียน จากปรากฏการณ์รูปธรรมดังกล่าว นักวิจัยเชิงคุณภาพก็อาจจะตั้งข้อสรุปปรากฏการณ์ชุดนี้ทั้งหมดในลักษณะเรื่องความค้อยในคุณภาพการศึกษา ซึ่งลักษณะความค้อยในคุณภาพการศึกษานี้ นักวิจัยเชิงคุณภาพอาจจะตั้งข้อสงสัยว่าเป็นปัญหาที่เกี่ยวกับระบบการตรวจตรา (Supervision) การเรียนการสอนของพ่อแม่ ครู และผู้ตรวจการโรงเรียน

(3) เพื่อความมั่นใจในข้อสรุปเกี่ยวกับปัญหาการตรวจตราการศึกษาที่นักวิจัยในเชิงคุณภาพตั้งขึ้นมาานั้น นักวิจัยเชิงคุณภาพมีความจำเป็นที่จะต้องตรวจสอบข้อสรุปใหม่นี้กับกลุ่มตัวอย่างวิธีการตรวจสอบ ความมั่นใจกับกลุ่มตัวอย่างนั้นอาจจะกระทำกับคนเดิม

กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ

กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพโดยสรุป

หมายเหตุ : ทางด้าน ↓ อาจเรียกว่าเป็น Coding process
 ทางด้าน ↑ อาจเรียกเป็น Decoding process

คนประเภทเดิม หรือคนประเภทต่างกันแล้วแต่กรณีของ Sampling Frame ที่กำหนดไว้ ยกตัวอย่างเช่นในกรณีเกี่ยวกับครูเนื่องจากครูมีอยู่ถึง 3 ประเภท (ตามคำบรรยายการจัดประเภทครูของครูนิมิตร ภูมิถาวร และครูคำหมาน คนใจ) คือ ประเภทลัวเจ้านาย ประเภทกัวหน้า และประเภทสอนตะบัน ถ้าข้อมูลรูปธรรมที่ค้นพบจากครู 3 ประเภทนี้ ต่างก็ยืนยันเกี่ยวกับปัญหาการตรวจตราว่าเป็นข้อเท็จจริงอีกก็แสดงข้อสรุปนี้ เป็นข้อสรุปเชิงนามธรรมที่สามารถมีความมั่นใจว่าจะสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในโรงเรียนหนองหมาวัวทั้งหมด

(4) จากข้อสรุปของปรากฏการณ์ปัญหาดังกล่าว ในขั้นต่อไปของนักวิจัยเชิงคุณภาพก็อาจจะเป็นเรื่องความพยายามค้นหาเหตุหรือผลแห่งปัญหานั้น ซึ่งในการค้นหาเหตุผลหรือผลแห่งปัญหานั้น ถ้าจะกระทำในเชิงปริมาณก็อาจตั้งเป็นสมมติฐานขึ้นมาโดยกำหนดชนิดของตัวแปร ให้คำนิยามตัวแปรในเชิงปฏิบัติการ สร้างมาตรการวัดและการวิเคราะห์ตัวแปร ฯลฯ ส่วนในแง่ของเชิงคุณภาพเกี่ยวกับความเป็นไปได้ในการค้นหาเหตุหรือผลแห่งปัญหานั้นก็อาจจะใช้ Sampling Frame เดิม (ถ้าเพียงพอ) หรืออาจจะสร้าง Sampling Frame ขึ้นมาใหม่เพื่อค้นหาข้อสรุปในตัวแปรด้านเหตุหรือผลตามสมมติฐานหรือข้อสงสัยต่อไป โดยจะต้องพยายามหลีกเลี่ยงการตั้งสมมติฐานจากความคิดเพียงด้านเดียว

ปัญหาข้อควรระวังในการลงมือปฏิบัติงานวิจัยของนักวิจัยเชิงคุณภาพก็คือ จะต้องเข้าใจว่าอะไรคือความคิดหรือนามธรรม และอะไรคือข้อเท็จจริงหรือรูปธรรม และจะต้องแยกของสองสิ่งนี้ออกจากกันให้ได้โดยไม่สับสนหรือปะปนกัน มิฉะนั้นแล้ว จะไม่สามารถทำการวิจัยในเชิงคุณภาพให้มีคุณภาพได้ ข้อเสียของนักวิชาการบ่อยครั้งที่เดียวก็คือ เรื่องการปะปนของสองสิ่งเข้าด้วยกันและ ในบางครั้งก็เข้าใจว่าสิ่งที่ตัวคิดอยู่นั้นคือสิ่งที่เป็นจริงแล้วก็มี

สรุป : คุณค่าของการวิจัยเชิงคุณภาพ

เมื่อการวิจัยเชิงคุณภาพยังมีความต้อในทางเทคนิคบางอย่างของการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลอยู่ในปัจจุบัน ดังนั้น การมองคุณค่าของระเบียบวิธีการวิจัยด้านนี้จึงมักจะถูกทอดทิ้งจากนักวิจัยเชิงปริมาณว่า เป็นวิธีการทางศาสตร์ชนิดล้าหลังหรือเบื้องต้นแบบเด็กที่

กำลังหัดเดินอยู่ นักวิจัยเชิงปริมาณบางคนให้การยอมรับการวิจัยเชิงคุณภาพในระดับที่จะไปช่วยเสริมวิธีการทางปริมาณให้เข้มแข็งมากขึ้นเท่านั้น โดยยังไม่ยอมรับถึงขั้นที่จะให้เป็นวิธีการทางศาสตร์อย่างหนึ่งเท่าเทียมกับวิธีการเชิงปริมาณของตน แม้วิธีการทางศาสตร์ตามความเป็นจริงจะมีความจำเป็นทั้งด้านอนุमानและอุปมาน ควบคู่กันหรือจำเป็นทั้งด้านการทดสอบ (Testing Theory or Hypothesis) กับการสร้างแนวคิดหรือสมมติฐานใหม่ๆ (Generating New Concept or Hypothesis) จากข้อเท็จจริงที่แตกต่างและผันแปรเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาก็ตาม แต่ความไม่เข้าใจในเป้าหมายของวิธีการทางศาสตร์ของตนรวมทั้งการไม่ยอมรับถึงข้อจำกัดต่างๆ ที่มีอยู่ในวิธีการทางศาสตร์แต่ละด้านนั้น นับว่าเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้เกิดความยากลำบากในการเรียนรู้และช่วยสนับสนุนซึ่งกันและกัน ระหว่างนักวิจัยสองประเภท ข้อดีของการวิจัยเชิงคุณภาพและหรือนักวิจัยเชิงคุณภาพ ก็คือความพยายามแสวงหาแนวคิดหรือข้อสรุปใหม่ๆ จากข้อเท็จจริง โดยผู้แสวงหาเน้นกระทำการแสวงหาจากจิตใจที่ไขว่คว้าอย่างอิสระเสรีโดยปราศจากพันธนาการเดิมของแนวคิดหรือทฤษฎี และขณะเดียวกันก็มีความขยันหมั่นเพียรในการลงสัมผัสความเป็นจริงอย่างเอาการเอางาน แม้การวิจัยหรือนักวิจัยเชิงคุณภาพจะยังมีความต้อยตันเทคนิคอยู่บ้าง แต่ถ้าหากได้มีความพยายามที่จะปรับปรุงเรียนรู้จากฝ่ายอื่น และขณะเดียวกันก็พยายามที่จะปฏิบัติงานตามคุณลักษณะต่างๆ ของนักวิจัยทั้งกล่าวแล้ว การวิจัยเชิงคุณภาพก็ย่อมจะสามารถผลิตผลงานรับใช้ศาสตร์และสังคมได้อย่างดี และก็ไม่น่าจะมีการดูถูกดูแคลนกันแต่อย่างใด

แสวง รัตนมงคลมาศ